

A fegyveres erők a szocialista orientációjú országok politikai rendszerében

A fegyveres erők helyét, szerepét a társadalomban sokféle szempontból vizsgálhatjuk. A tényleges társadalmi hatások feltárása csak a különböző szempontokból végzett elemzések összegzéseiből, azok szintéziséből következhet. Keletkezésükben, társadalmi rendeltetésükben szorosan az állam létéhez kapcsolódnak, annak funkcióit valósítják meg, belső és külső viszonyaiban egyaránt. Az állami mechanizmus alkotóelemei, amelyek az állami struktúra egészén belül jelentős elkülönültséggel, viszonylagos önállósággal rendelkeznek. Ennek esetükben különös jelentősége van, hiszen ezek a tényezők, ezek túlzott eluralkodása nemcsak az államszervezetben belüli munkamegosztást, a hierarchizált struktúrát boríthatják fel, hanem megváltoztathatják a politikai rendszer egészének működését, szerkezetét. Az önállóság kiszélesedésének lehetőségei az államnak, mint szervezetnek sajátosságaiból adódnak és valamennyi társadalmi formációban egyaránt jelen vannak. Ebből következik, hogy minden politikai hatalmat birtokló osztály, minden történelmi helyzetben megkülönböztetett figyelmet fordít befolyásának következetes érvényesítésére a fegyveres erők irányításában, vezetésében. A befolyásolás eszközzrendszere, mechanizmusa bonyolult, magában foglal állami, jogi és politikai módszereket, normákat, felöleli a káderpolitikát, az anyagi és morális privilegizálást a társadalomban, a jogilag szabályozott szigorú alá- és fölérendeltség kiépítését. Természetesen a politikai hatalom birtokosainak ezen törekvései maradtakalanul nem járnak sikerrel. Számos esetben a fegyveres erők, a társadalomban kialakult objektív és szubjektív feltételek következtében önálló társadalmi erőként léptek fel és a hatalom legfontosabb stabilizációs faktora annak leghatékonyabb destabilizációs tényezőjévé vált. Természetesen igazak azok a megállapítások, amelyek szerint a hadsereg politikai szerepének, tevékenységének megítélésekor nem szabad tértől és időtől elvonatkoztatott, absztrakt elvektől vezérelve eljárni. Haladó vagy reakciós voltának megítélése csak a konkrét történelmi körülmények elemzése alapján képzelhető el.¹ Mindezek helyességét azonban nem kérdőjelezi meg, hogy álláspontom szerint a fegyveres erők fejlődésének és társadalmi szerepének is vannak általános vonásai nemcsak az azonos társadalmi formációkon belül, de azokon kívül is.

A fegyveres erők strukturálisan és funkcionálisan is az államhoz kötődnek, az állami mechanizmus egységei, elkülönült részei. Az államiság elméleti problémáinak feltárása megköveteli az államnak mint társadalmi jelenségnek általános megközelítését is, a különböző államtípusok egymásra hatásának, az állam feladatainak feltárását az emberiség globális problémáinak megoldásában. Napjaink szocialista államelméleti irodalmában igen erőteljes az érdeklődés ezeknek a komplex kérdéseknek a tanulmányozása iránt.² Úgy vélem,

¹ *Korsós László*; *Hadseregek a trópusi Afrikában*. Zrínyi Bp., 1986. 183. p.

² *Tyihomirov Ju. A.*: *Teoreticeszkije problemü razvítija gosudarstvenosztzyi v szovremenom mire*. Pravovedenie, 1985. 6. 11—21. p.

amennyiben tehát az egészet alkotó egységnek (államiság) vannak általános, közös elméleti kérdései, úgy az ezt alkotó egységek (az állami mechanizmus egyes elemei) részek fejlődésében is adódnak ilyen általános jegyek.

A fegyveres erők társadalmi szerepét meghatározó tényezők sorában vizsgálódásainkban elsősorban arra irányítottam a figyelmet, hogy a fegyveres erők miként kapcsolódnak az állami mechanizmus egészébe, és ez miként fejeződik ki az egyes országok alaptörvényeiben.

A fegyveres erők társadalmi helyének, szerepének egyik általános vonását annak államhoz kötöttségében kell látnunk. Ez kifejeződik abban, hogy a fegyveres védelem és elnyomás funkcióin keresztül az állam alapvető társadalmi rendeltetése valósul meg. Tehát a fegyveres erők egyben az állam szükségszerű „termékei”, másrészt az állam belső és külső fennmaradásának garanciái. Ez tömören kifejezésre jut a fegyveres erők feltétlen állami alárendeltségében. Ugyanakkor a történelemben, a társadalmi gyakorlatban számtalanszor kialakult olyan helyzet, amikor az állam és a fegyveres erők közötti hierarchikus viszony megbomlott, az állam irányító-befolyásoló szerepét a politikai rendszer más intézménye vette át, illetőleg a fegyveres erők maguk váltak a különböző politikai érdekek érvényesítőivé.

Stabilizálódott társadalmi viszonyok között, megfelelően tagozódott politikai intézményrendszer keretei között a fegyveres erők az állami mechanizmusba integrálódnak, a politikai érdek és akarat a fegyveres erők irányításában az államszervezet központi egységein keresztül érvényesíti meghatározó szerepét. A vezetés szervezeti egységei, módszerei, formái általában jogilag szabályozottak. Ilyen értelemben és ilyen viszonyok között a fegyveres erők közvetett módon, az államon keresztül kapcsolódnak, mint az államapparátus specifikus részei a politikai rendszer egészébe.³

A fegyveres erők közvetlen fellépése a politikai rendszerben arra a folyamatra utal, amikor a hadsereg, vagy a fegyveres erők más részei átveszik a politika irányítását az államtól, a politikai pártoktól. Van kölcsönhatás a fegyveres erők és a politikai felépítmény államon kívüli elemei között, de a társadalom normalizált, legalizált állapotában a fegyveres erők soha sem formálják közvetlenül a politikát. Ez a helyzet a stabil állami és jogi rend érvényesülésekor jellemző. Más körülmények között megváltozik a fegyveres erők társadalmi szerepe, a politikai folyamatokhoz való viszonya. (1981. december, a rendkívüli állapot bevezetése Lengyelországban, az etióp fegyveres erők fellépése 1974-ben stb.) A megváltozott szerep társadalmi tartalmát tekintve lehet haladó jellegű, mint a fenti példák esetében és lehet reakciós tartalmú, mint 1973-ban Chilében, vagy 1966-ban Ghánában.

A fegyveres erők helye és szerepe a társadalom életében, a fejlődés folyamatában sokrétű és szerteágazó. Ebből következően ennek vizsgálata a társadalomtudományok különböző ágainak együttes feladata. A történettudományok, a hadtudományok, a politológia, a szociológia elemzései mellett újabb eredményekhez vezethet az államtudományok, ezen belül az államelmélet, az alkotmányjog fokozottabb bekapcsolódása a téma kutatásába. Különösen érdekes és izgalmas ez a problematika a fejlődő országok, ezen belül a szocialista orientációjú fiatal államok viszonyai között, ahol a politikai felépítmény, az állam, a fegyveres erők is számos, az általánostól eltérő vonással rendelkeznek.

Elemzéseimben a fegyveres erőket elsősorban az állam oldaláról közelítem meg, mint az államszervezet specifikus egységeit. Az államszervezet fogalma a szocialista államelmélet egyik központi kategóriája. Az állam funkciói és feladatai nem valósulhatnak meg államapparátus nélkül. Az egyik általánosan elfogadott meghatározás szerint az államapparátus

³ Csirkin, V. E.: Revoljucionno-demokratsieszkoje goszudarsztvo szovremennosztyi. M., Nauka, 1984. 228—230., 295. p.

széles értelemben az állami szervek és az azoknak megfelelő anyagi eszközök rendszere, amelyek segítségével az állam megvalósítja feladatait és funkcióit. Magába foglalja az államhatalmi, és az államigazgatási, a bírói, az ügyészi, a diplomáciai szerveket, a hadsereg, a rendőrség és a felderítés szerveit.⁴ Más meghatározás szerint az államapparátus az állami szervek olyan rendszere, az állami mechanizmus olyan alkotórésze, amelyen keresztül az államhatalom megvalósul. Az államapparátus tevékenységének tartalmát, szervezeti és működési elveit, kádérállományát, munkájának módszereit és formáit elsősorban és legfőképpen az adott állam osztálytartalma határozza meg.⁵

Hozzá kell tennünk, hogy a fegyveres erők feltétlen államhoz, államszervezethez kapcsolása az államelméleti irodalomban napjainkban nem ilyen általános. A szocialista államszervezet szervtípusait hagyományosan négy fő csoportba sorolják (hatalmi, igazgatási, bírói és ügyészi szervek). Az állami szervek ilyen jellegű felosztása és csoportosítása még az 1936-os szovjet alkotmányban alakult ki, ezt követően vált szinte valamennyi szocialista alkotmányban általánossá.⁶ Az államszervezet egyes szervtípusainak felsorolásakor a magyar Állam- és Jogtudományi Enciklopédia sem tesz külön említést a fegyveres erőkről, mint az államszervezet sajátos szervtípusairól.⁷

Nem egyöntetű a problematika alkotmányi tükröződése sem. Az alkotmányoknak, mint a társadalmi alaptörvényeknek tartalmazniuk kell a társadalmi rend és a társadalmi mechanizmus fő vonásait, ezek között az állami szervekre vonatkozó legáltalánosabb szabályokat is. A szocialista alkotmányfejlődést alapul véve ugyanakkor azt tapasztalhatjuk, hogy a fegyveres erőkre vonatkozó alkotmányos tételeket csupán a népi demokratikus fejlődés kezdeti szakaszában elfogadott alkotmányok tartalmazzak.⁸ (az 1946-os albán alkotmány külön fejezetben tartalmazza a fegyveres erőkre vonatkozó szabályait). A fejlődés későbbi időszakában elfogadott szocialista alkotmányokban a jogalkotók már nem tértek ki a fegyveres erők alkotmányos helyzetének rendezésére. Csupán az állampolgári jogok és kötelességek körében került meghatározásra a haza védelme, mint általános állampolgári kötelesség. Ezzel szemben a szocialista orientációjú országokban az 1970-es, 80-as években elfogadott alkotmányok különböző fejezeteikben igen részletes szabályozást tartalmaznak a fegyveres erők jellegéről, irányításáról, funkcióiról, kapcsolatairól a politikai felépítmény más elemeivel, a haza védelmének állampolgári kötelességéről stb. Mind ebből adódik az a következtetés, hogy a szocialista országok esetében a társadalmi viszonyok, a politikai mechanizmus stabilitása már nem teszi szükségessé a fegyveres erők társadalmi szerepének általános, alkotmányi szintű szabályozását. Ebből következően elegendő az állam egészére, valamint az egyes fő szervtípusokra vonatkozó szabályozás kidolgozása. A szocialista orientációjú országok esetében a politikai felépítmény elemeinek kiépülése még nem fejeződött be, a hatalomgyakorlás mechanizmusa még nem stabilizálódott. A társadalmi fejlődés fő iránya ezen országok körében kirajzolódott, de ez külső és belső okok következtében egyszer és mindenkorra még nem vált visszafordíthatatlanná. Ilyen körülmények között a fegyveres erők súlya, társadalmi szerepe természetesen felértékelődik, befolyásuk a politikai irányvonal érvényesülésére megnő és mindez kifejeződésre jut az alkotmányi tételekben is. Hozzá kell tenni, hogy ez a különleges szerep a fejlődés folyamatának továbbvitelében nemcsak a fegyveres erőkre igaz a szocialista orientáció viszonyai között, ez helytálló a politikai felépítmény más elemeire is.

⁴ Teorija goszudarsztva i práva. M., Jur. Lit., 1983. 59. 416. p.

⁵ Juridiceszkij Enciklopediceszkij szlovar. M., Szov. Enciklopedija, 1984. 67., 415. p.

⁶ Kovács István: A szocialista alkotmányfejlődés új-elemei. Bp., Akadémiai Kiadó, 1962. 255., 442. p.

⁷ Állam- és Jogtudományi Enciklopédia. Bp., Akadémiai Kiadó, 1980. 1776. p.

⁸ Az európai népi demokráciák alkotmányai. (Szerk.: Kovács István) Bp., KJK. 1985., 80—81. 406. p.

Továbbiakban elemzéseinket elsősorban a szocialista orientációjú országok viszonyaira koncentrálnak. A második világháború utáni történelmi fejlődés egyik legfontosabb eseménye az imperializmus gyarmati rendszerének széthullása. Afrika, Ázsia, a Karib-tenger, a Csendes-óceáni szigetvilág több mint 120 országában, közel 2 milliárd ember lépett a nemzeti függetlenség útjára. Ezek az országok az előttük álló feladatok megoldásában különböző irányokat alakítottak ki, és ezek gyakorlati megvalósítása erőteljesen differenciálta a fiatal államokat. Egy részük megerősítette kapcsolatait a kapitalista világgazdasággal. A fejlődés kapitalista útja azonban nem képes megoldani a harmadik világ országainak problémáit. Új és bonyolult ellentmondások alakultak ki, mélyültek el az imperializmus és a fejlődő országok népei között. Az országok másik csoportja a társadalom radikális átalakításának útját választotta, a fejlődés nem kapitalista útját. Ezek között az országok között egyre nő azoknak az államoknak a száma, amelyek a nem kapitalista fejlődésen belül a szocialista orientáció irányát követik. Ennek a csoportnak a kialakulása, számszerű növekedése, belső és külső stabilizálódása a szocialista fejlődés új lehetőségeit és perspektíváit teremtette meg.⁹

A szocialista orientáció fogalmát, az újonnan felszabadult országok sajátos társadalmi fejlődésének megjelöléseként először a kommunista és munkáspártok 1969-es moszkvai tanácskozásán használták. A 70-es évek végére a volt portugál gyarmatok függetlenné válásával, az etiópiai társadalmi átalakulásokkal, a gyarmati sorból felszabadult országok történetének új szakasza kezdődött. A tudományos irodalomban ettől az időszaktól kezdve különböztetik meg a széles értelemben vett nem kapitalista fejlődést és a szocialista orientációt. A szocialista orientáció a nem kapitalista fejlődés olyan konkrét jelenkori formája, amely tükrözi a társadalom általános demokratikus átalakulását, a későbbi szocialista építés lehetőségét. Egyidejűleg része a világforgóradalmi folyamatnak és egyben a szocializmus-hoz való átmenet sajátos formája. Ezek között a viszonyok között a közvetlen társadalmi feladat még nem a szocializmus építése, hanem az új társadalom létrehozásához szükséges előfeltételek megteremtése. A szocialista orientáció lényegét az átmeneti társadalmi viszonyok határozzák meg. A gazdaság többszerkezetű, de ezen belül egyre inkább meghatározó az állami és a szövetkezeti szektor. A politikai szféra döntő tényezője a haladás mellett elkötelezett erők szövetsége. A politikai intézményrendszer csatornáin keresztül biztosított a dolgozó tömegek akarátának kifejeződése, érdekeik érvényesítése. Fontos ideológiai cél a kulturális élet gyökeres átalakítása. Jellemző a szocialista országokkal kialakított szoros külpolitikai és gazdasági együttműködés, az egyértelműen antiimperialista külpolitika.

Számos kutató és szakember véleménye szerint a szocialista orientációjú fejlődést helyesebb és célszerűbb szűkebb értelemben csupán az ún. népi demokratikus fejlődési szakaszra szűkíteni, míg a nemzeti demokratikus szakaszt a széles értelemben vett nem kapitalista fejlődésen belül elhelyezni. Ez az elhatárolás azzal függ össze, hogy a nemzeti demokratikus szakaszban lévő országok esetében a szocialista orientáció iránya még nem vált véglegesen visszafordíthatatlanná. Esetleges kedvezőtlen belső és külső körülmények hatására újból felerősödhetnek a kapitalista tendenciák, mint ahogyan a 60-as, 70-es években számos más ország esetében ez bekövetkezett. (Egyiptom, Szomália, Ghana.) Ilyen megfontolásból kiindulva helyesebb és realisztikusabb csupán a népi demokratikus fejlődési szakaszban lévő országokat tekinteni szocialista orientációjúaknak, amelyeknél többek között végbement az élcsoportpárt szerveződésének folyamata, ahol a társadalom építésének programját a tudományos szocializmus elvei és gyakorlata alapján alakították ki, ahol szakítottak a szocializmus sajátos „nemzeti” (afrikai, arab) mítoszával. Mindezek alapján főként a magyar kutatók körében elfogadott, hogy elsősorban Angolát, Mozambikot,

⁹ Programma Komunisticseszkoy Partii Szovetszkogo Szozjuza. (Novaja Redakcija) M., 1986. 20. p.

Etiópiát, Kongót, Benint, Afganisztánt, Dél-Jement és Nicaraguát sorolhatjuk a szocialista orientáció országai közé.

A szocialista orientációjú fejlődés egyik fő vonása abban ragadható meg, hogy a társadalom fejletlen gazdasági alapja, differenciálatlan osztályszerkezete ellenére igen haladó politikai felépítmény jött létre, amely magas szinten koncentrálja a hatalmat és mobilizálja a társadalom valamennyi erőforrását. A fejlődés, fejlesztés motorjai a felépítmény egyes elemei, elsősorban az élszociálisták és az állam. Így válik az egész sajátos fejlődési forma lényegének feltárása szempontjából fontossá az egyes állami, politikai, jogi intézmények, közöttük a fegyveres erők társadalmi szerepének tanulmányozása. Ez a megállapítás érvényes a fejlődő országok egészére, és ezzel is magyarázható a szocialista és a polgári politika és államtudományokban egyaránt megfigyelhető erőteljes érdeklődés.

A fegyveres erők társadalmi szerepével kapcsolatos polgári felfogások igen szerteágazóak, sokrétűek. Ezek alapos marxista kritikáját és feldolgozását adja az egyik legutóbb megjelent szovjet monográfia.¹⁰ A burzsoá koncepciók egyik legáltalánosabb vonása, hogy azok a fegyveres erők magas szintű viszonylagos önállóságát, elkülönülését tételezik fel a társadalmi környezettől. A fegyveres erők növekvő társadalmi szerepét összekapcsolják egy általánosan feltételezett militarizációs folyamattal, a hadiipari komplexumok erőteljes térnyerésével. Úgy tekintenek a fegyveres erőkre, mint a társadalom ideális modernizációs tényezőire. A burzsoá elméletben a politikai modernizáció elsősorban a polgári értékek, életmód, politikai, állami, jogi intézmények adaptációját jelenti.¹¹ A felfogás hívei azzal indokolják a fegyveres erők kiemelkedő modernizációs szerepét, hogy az mint szervezett szigorúan hierarchikus alapon épül fel, fegyelem és belső rend jellemzi. A növekvő társadalmi anarchia viszonyai között, amely az állami rendet fenyegeti, a fegyveres erők lépnek fel az állam védelmében, ez a szervezet válik az államiság, az állameszme hordozójává, a stabilizáció legfontosabb faktorává. A fegyveres erőket egyben az integráció legfontosabb intézményeinek tekintik, mivel azok felette állnak a szűk csoportérdekeknek, a társadalmi konszenzust szolgálják, ami az államiság fennmaradásának és a társadalmi fejlődésnek az alapja. A burzsoá koncepciókban a fegyveres erők modernizációs szerepét egybekapcsolják az ipari fejlődésben érvényesülő ösztönző hatásukkal. A modern haditechnika bevezetése serkentőleg hat az ipar polgári ágazatainak korszerűsítésére is. Ezek a megállapítások azonban összességében nem adnak kielégítő választ a fegyveres erők növekvő társadalmi szerepének okaira. A fegyveres erők nem légtüres térben léteznek, fellépésük vagy valamely politikai intézmény érdekeiből, akaratából következik, vagy önállóan, más intézmény esetleges alkalmatlansága esetében választják az önálló politikai cselekvést. Éles különbséget kell tennünk azonban a katonai fellépés társadalmi célja és politikai tartalma szerint.

A szocialista orientációjú országok történetének tapasztalatai azt igazolják, hogy amikor a forradalmi átalakulás egybekapcsolódott a fegyveres erők forradalmi-demokratikus csoportjainak fellépésével, az mindig a feudális-monarchikus, vagy a proimperialista-neokolonialista rezsim megdöntésére irányult. Más esetekben úgynevezett korrekciós lépésekről kell beszélnünk, amikor is megváltozott az adott ország politikai vonalvezetése, de továbbra is fennmarad a hatalom társadalmi jellege. (Kongó 1968., Jemen 1969—1978.)¹²

A fegyveres erők felértékelődésének a fejlődő országokban más okai is vannak. Az önálló államiság megteremtése szükségképpen megkövetelte a saját nemzeti hadsereg létrehozását, ami erőteljesen megnövelte a harmadik világ hadikiadásait. A fiatal államok olyan globális, illetve regionális konfliktusokkal kerültek szembe, amelyek elősegítették a

¹⁰ *Entyin L. M., Entyin M. L.: Politologia razvityia i osvobodivszija sztranü. M., Nauka, 1986. 280. p.*

¹¹ *David E. Apter: Politics of Modernization. The University of Chicago Press, 1969. 498. p.*

¹² *Entyin L. M., Entyin M. L.: Politologia razvityia i osvobodivszija sztranü. M., Nauka, 1986. 154., 280. p.*

katonai tevékenység további aktivizálódását. A radikális társadalmi átalakulást véghezvivő országok természetesen szembekerültek az imperializmus, a reakció külső és belső erőivel. A különböző, még a gyarmati múltból eredő problémák, a területi, etnikai vitás kérdések gyakran szembesítették az országok jelentős körét. A vitás kérdések megoldására választott eszközök szintén elősegítették a fokozódó militarizálódást. A politikai destabilizáció irányába hatottak a fejlődő országok egyes régióiban megnyilvánuló hegemonisztikus törekvések, amelyek a térség egyensúlyát veszélyeztették. Számottevő hatást váltottak ki a katonai tevékenység fokozódásában a Dél-Afrikai Köztársaság fajüldöző rezsimjének meg-megújuló provokációi Afrika déli körzeteiben. 1976 közepétől 1981 elejéig a dél-afrikai fegyveres erők csupán Angola ellen 1274 súlyos, fegyveres támadást intéztek, 290 alkalommal bombázták békés angolai városokat, falvakat.¹³ A dél-afrikai csapatok katonai tevékenysége kiterjedt Angolán kívül Botswana, Zimbabwe, Lesotho, Zambia és Mozambik területére is. Mindezek együttes hatásának következtében a fejlődő országok katonai költségei az 1960. évi 13 milliárd dollárról 1982-re 93,5 milliárd dollárra nőttek, ez az 1960. évinek közel a hétszerese. Az afrikai kontinensen a katonai költségek az 1970. évihez viszonyítottan 1982-re 197%-kal emelkedtek.¹⁴ A szocialista orientációjú országok közül Etiópiában a nemzeti jövedelem 6,9%-át, a Jemeni NDK-ban, Beninben 10,7%-át, Kongóban és Nicaraguában 6,7%-át fordították 1979-ben katonai célokra.¹⁵ A kiadásokkal arányosan nőtt a fegyveres erők személyi állománya is. 1963 és 1969 között az afrikai államokban a fegyveres erők létszáma évi 8,6%-kal emelkedett, és ezt a növekedési ütemet tartják jellemzőnek a 80-as évek elején is.¹⁶ Kézenfekvő tehát a következtetés, hogy a fejlődő országokban a fegyveres erők politikai súlyának növekedésével párhuzamosan nőtt azok potenciálja, technikai, gazdasági jelentősége és ezek egyben megalapozták a fegyveres erők társadalmi presztízisének általános emelkedését.

A fegyveres erők társadalmi szerepének kialakulása, stabilizálódása szempontjából a fenti tényezők mellett döntő jelentősége van annak, hogy milyen ütemben és milyen irányban megy végbe a társadalom politikai intézményrendszerének kiépülése, az új állami mechanizmus létrehozása. A társadalomban végbemenő alapvető változások, átrendeződések a gyarmati sorból felszabadult országokban is szükségessé teszik tartalmi és formai értelemben is az új államapparátus kiépítését. Elsőként a marxizmus klasszikusai ismerték fel azt a törvényszerűséget, hogy a leűnt társadalmi rendszer érdekeit képviselő és védő államszervezet nem szolgálhatja az új uralkodó osztályt, azt szét kell zúzni, helyébe újat kell állítani.¹⁷ A marxista államelmélet térkei a szocialista orientáció viszonyai között is bizonyos mértékben igazolást nyertek. A tapasztalatok ez esetben is alátámasztják, hogy ezek között a sajátos körülmények között is szükségszerű a régi államgépzet szétzúzása, az új megteremtése. Mindez a társadalom mélyreható átalakulásának egyik legfontosabb előfeltétele.

A szocialista orientáció útját választó országok a történelmi fejlődés különböző szakaszaira jutottak el, és igen eltérő helyzetből láttak hozzá az új politikai rendszer kiépítéséhez. A hatalom megragadásának konkrét körülményei (fegyveres harc vagy békés út), a hagyományok, a korábbi rezsim vagy a gyarmati közigazgatás politikája, annak módszerei jelentős mértékben befolyásolták az új államapparátus létrehozásának folyamatát és egyben a fegyveres erők szerepét is. A szocialista orientációjú országok számára nagy

¹³ Alekszejev Ju. N.: Razvivajusicszja sztranü, voennüe raszhođu, razoruzsenie i razvitie. M. Nauka, 1986. 46. 221. p.

¹⁴ Uo. 51—52. p.

¹⁵ Uo. 55—56. p.

¹⁶ Uo. 62—63. p.

¹⁷ Marx levele Ludwig Kugelmannhoz. Karl Marx—Friedrich Engels művei 33. 1981.

jelentőségűek a szocialista országok államépítési tapasztalatai. Ezeknek vannak általános érvényű tanulságai. Emellett az egyes szocialista országok gyakorlatában a politikai, állami mechanizmus szerkezetében számos egyedi megoldás is kialakult. Az eddigi tapasztalatok szerint a szocialista orientációjú országokban akkor következtek be megtorpanások a politikai mechanizmus intézményesítésében és működésében, ha az egyes országok a szocialista államokban kialakult egyedi formákat általános megoldásokként alkalmazták, hiszen korántsem bizonyos, hogy más társadalmi, történelmi körülmények között ezek ugyanabban a formában eredményesen adaptálhatók. A kialakuló politikai rendszer egészét úgy jellemezhetjük, hogy intézményeit felépítésének, működésének elveit tekintve alapjaiban a szocialista országokban kialakult szerkezethez közelít. Fel kell azonban hívni a figyelmet annak fontosságára, hogy csupán ahhoz közelít, de azzal nem megegyező. Az eltérő történelmi politikai fejlettség így természetesen kívül hagyása felesleges illúziókhöz vezethet. A politikai felépítmény meghatározó eleme a társadalmat vezető, irányító párt. Fokozatos belső fejlődésen keresztül válik élcsofapárttá, a társadalom vezető erejévé. A szocialista orientációjú országok társadalomépítési gyakorlata azt bizonyítja, hogy a forradalmi-demokratikus élcsofapárt irányítása nélkül nem biztosítható a társadalom következetesen haladó jellegű fejlődése. A politikai rendszer másik fontos eleme az állam. Jelleget, lényegét a társadalom átmeneti viszonyai határozzák meg. Ezek sajátosságaiból szükségszerűen adódik a hatalom nagyfokú koncentrációja. A konkrét politikai gyakorlat elemzéséből szűrhető le az a következtetés, hogy a szocialista orientációjú országokban a hatalom elsősorban nem az állami struktúrákban összpontosul. Különösen így van ez a fejlődés kezdeti időszakában, amikor is a politikai élcsofapártnak kell óriási feladatokat megoldania, felülről kell létrehozni az új társadalom szinte valamennyi intézményét úgy, hogy közben a gazdasági társadalmi elmaradottság riasztó mutatói valamelyest javuljanak. Ilyen jellegű és ilyen méretű feladatok megoldása még a kelet-európai országok történelmében is ismeretlenek. Ennek következményei természetesen kifejezésre jutnak az állami szervek, közöttük a fegyveres erők pártirányításában, a pártfórumok jogilag is deklarált hatáskörében az állami vezetők választásában, kinevezésében, a párt és állami hatáskörök keveredésében, egybeolvadásában.

A szocialista orientációjú fejlődés a két társadalmi rendszer világméretű harcának keretei között zajlik, térszerűsége a szocialista világ pozícióinak erősödését jelentette a nemzetközi küzdőterén. Ebből következően természetes, hogy a külső imperialista és a belső reakciós erők minden eszközzel igyekeznek meggátolni előrehaladásukat. Ezeknek a támadásoknak az elhárítását szolgálja az állam belső elnyomó, külső védelmi funkciója. A belső elnyomó funkció azok ellen irányul (hazai burzsoázia, feudális erők, törzsi reakció), akik szembeszegülnek a társadalom haladó jellegű átalakításával. Általános az a tapasztalat, hogy a belső reakció külső imperialista segítséggel, felhasználva az előforduló hibákat, gazdasági nehézségeket nyílt akciókat kezdeményez a fennálló viszonyok megváltoztatásáért. Az is bebizonyosodott, hogy az ellenforradalmi erőkkel szembeni fellépés csak akkor igazán hatékony, ha a vezetés védelmi intézkedéseit a tömegek forradalmi akcióikkal támogatják. Az állam elnyomó lépéseinek azonban a jogszerűség keretei között kell érvényesülnie, a forradalmi-demokratikus törvényesség alapján. Az állam belső elnyomó és külső védelmi funkciója a fegyveres erőkön és testületeken keresztül érvényesül. A hadsereg, a rendőrség, a különböző fegyveres szervezetek a fejlődő országokban nem csupán különleges feladatokat ellátó egységei az állami mechanizmusnak, hanem egyben sajátos pozícióval rendelkező szervek. A politikai rendszerben elfoglalt helyük, szerepük attól függően is különbözik, hogy az adott ország a kapitalista vagy a szocialista orientációjú fejlődés útját járja-e. A kapitalista orientáció viszonyai között az uralkodó körök fegyveres erőkkel kapcsolatos politikájának alapvető motívuma a hadsereg depolitizálása.

Funkciói közül egyre jelentősebbé válik a belső viszonyok, az uralkodó osztály érde-

keinek védelme. Ezt segíti elő a tisztikar személyi állományának szociális és etnikai összetétele. Általános jelenség a vezető katonai körök törzsi-etnikai származásának egybeesése, az ország politikai vezetésével. A fegyveres erők elkülönültsége, viszonylagos önállósága különös élességgel fejeződik ki a katonai hatalomátvételek során, ami igen gyakori jelenség ezekben az országokban. 1958 és 1977 között Afrikában, Ázsiában, Latin-Amerikában 151 esetben kísérelték meg a fegyveres erők a hatalom átvételét, ebből 97 alkalommal sikeresen.¹⁸

A fegyveres erők helyének, szerepének változása a szocialista orientáció viszonyai között szorosan egybekapcsolódik az új politikai rendszer, az új államapparátus intézményesülésével, kialakulásával. Erre a folyamatra jelentős befolyást gyakorolt az, hogy a hatalmat fegyveres vagy békés úton szerezték-e meg. Az első esetben, különösen a fejlődés kezdeti szakaszában, igen széles körben érvényesült a fegyveres erők politikai, igazgatási funkciója. A fegyveres erők irányították a politikai rendszer kiépítését, központi és helyi szinten egyaránt. Szervezetükbe integrálódott a politikai párt, a társadalmi szervezetek, az állam feladatköre. Angolában, Nicaraguában, Afganisztánban, Etiópiában, Mozambikban a katonai vezetés látott hozzá az államapparátus megteremtéséhez, a polgári kormányzathoz történő átmenet meggyorsításához. Számos belső és külső ok következtében ez a folyamat még ma sem ért véget, pl. Etiópiában, csak részben fejeződött be pl. Angolában. 1983 júliusában a dél-afrikai agresszió által sújtott tartományokban katonai tanácsokat hoztak létre. Az új szervek funkciója kiterjedt a tartomány katonai, politikai, gazdasági-társadalmi életének irányítása, a honvédelmi feladatok koordinálása. Az államellenes bűncselekmények körében ellátják az igazságszolgáltatás teendőit is. A katonai tanácsokat közvetlenül a köztársasági elnök irányítja.¹⁹ A politikai rendszer intézményesülését követően is megmaradt a fegyveres erők politikai szerepe, de ez már az alkotmány keretei között érvényesül, a katonai vezetés személyes részvételén keresztül az állami-politikai irányító testületekben.

Ezzel egyidejűleg átalakul a fegyveres erők belső szervezete is. Ahol a függetlenséget békés úton vívták ki, pl. Benin, ott alapvető átszervezésekre került sor, főként a vezető káderállomány kicserélése útján. Más országokban a nemzeti-felszabadító háború alakulataiból formálódtak ki a reguláris állami fegyveres erők. A Sandinista Front gerilla-hadserege 1979 júliusában feloszlatta a Nemzeti Gárdát és reguláris fegyveres erővé alakult át, amely magába foglalja a Sandinista Néphadsereget, a Sandinista Légierőt, a Sandinista Népi Milíciát. Ezek az alakulatok a honvédelmi minisztérium irányítása alá tartoznak. A Sandinista Rendőrséget a belügyminisztérium, a biztonsági szolgálatot a Sandinista Front vezeti.²⁰ A katonai, rendőri alakulatok mellett minden országban létrehozták a különböző elnevezésű népi fegyveres szervezeteket. A társadalmi, állami rend védelmére a népi rendőrség támogatására szerveződtek a lakosság különböző rétegeiből az úgynevezett éberségi brigádok (Kongó), védelmi osztagok (Nicaragua). Tagjaik katonai kiképzésben részesülnek. Az új típusú fegyveres erők egyik legáltalánosabb jellemzője, szemben a kapitalista orientációjú hadseregek sajátosságaival, hogy azok nem szakadnak el a politikától. Ez kifejeződésre jut a katonák politikai képzésében, nevelésében, a fegyveres erők pártirányításában, azok kiterjedt társadalmi feladatvállalásában.²¹

A társadalom progresszív átalakulásának elmélyülésével párhuzamosan változik a fegyveres erők jellege, az általuk védelmezett politika tartalmának megfelelően. A szak-

¹⁸ Csirkín V. E.: Armija v politiceszkj sziszteme sztran szocialiszticeszkj orientacii (Szbornyik: Vooruzsenntie szilü v politiceszkj sziszteme). M., Nauka, 1981. 6., 199. p.

¹⁹ Narodnaja Reszpublika Angola. M., Nauka, 1985. 76—77., 204. p.

²⁰ World Encyclopedia of Political systems and Parties. New-York. 1983. ed. By. George E. Delury 737—738., 1487. p.

²¹ Csirkín V. E.: Revoljucionno-demokraticeskoe goszudarsztvo szovremennoszti. M., Nauka, 1984. 228—230., 294. p.

irodalomban ismert olyan álláspont, ami szerint ebben a fejlődési folyamatban a fegyveres erők három alapvető típusa különböztethető meg. A nemzeti jellegű hadsereg, amely a nemzeti állam politikai függetlenségének létrehozásával keletkezik és egyben a független fejlődés garanciája, a modern, osztályalapon nyugvó fegyveres erő létrehozásának bázisa. Következő típusként tartják számon a népi-demokratikus hadsereget. Társadalmi bázisát a polgári-demokratikus rétegek, a parasztság, a munkásosztály alkotja. Az antiimperialista harcban kialakult ideiglenes politikai egységet tükrözi. Leghaladóbb jellegű a harmadik típusként említett forradalmi-demokratikus hadsereg, amely a munkásosztály, a parasztság, a forradalmi értelmiség érdekeit védelmezi. Ez a hadsereg olyan viszonyok között jött létre, ahol az antiimperialista harc egyben a haladásért vívott polgárháborúval is párosult.²² Ez a tipizálás álláspontom szerint nem fogadható el maradéktalanul, mert a társadalom egészére vonatkozó általános fejlődési periódusok ezzel nem esnek egybe. Közismert, hogy a szocialista orientáció, mint a nem kapitalista fejlődésen belüli legprogresszívebb szakasz, a népi demokratikus tartalmat kifejező viszonyokhoz kötődik. Nyilvánvaló, hogy az egyes intézmények belső fejlődésének követniük kell a társadalom politikai-gazdasági viszonyainak mozgását.

A szocialista orientációjú országok alkotmányaiban a jogalkotók igen részletesen szabályozták a fegyveres erők társadalmi helyzetét. Néhány országban az alkotmányos rendelkezések alapján, azok mellett, külön törvényt alkottak a fegyveres erők szervezetéről, tevékenységéről (Kongó, Benin). Az alkotmányos tételek összevetéséből, azok általánosításából a szabályozás öt fő tartalmi csoportja ragadható meg. Természetesen az azonos tartalmak gyakran eltérő megfogalmazásokban fejeződnek ki az egyes alkotmányokban.

A szabályozás első fő tárgyköre a fegyveres erők jellegének meghatározását foglalja magában. A szakirodalomban leggyakrabban azok népi és nemzeti jellegét emelik ki, de éppen az alkotmányi rendelkezések alapján ezeket olyan vonásokkal egészíthetjük ki, mint az internacionalista, a forradalmi, vagy a demokratikus karakter. A népi jelleg kifejeződését támasztják alá az olyan alkotmányos tételek, mint pl. a benini alkotmány 10. szakaszában foglaltak: „A benini népi fegyveres erők feladata a nép, elsősorban a munkások és parasztok érdekeinek védelme..., a nép szabadságának és boldogságának védelme...”,²³ vagy az angolai alkotmány 6. szakasza: „...a felszabadított Angola Népi Fegyveres Erős a nép felfegyverzett kezét jelenti.”²⁴ A népi jelleg tükröződik ezen túlmenően a fegyverei erők társadalmi összetételének átalakulásában, a felső vezetés politikai elkötelezettségében, a fegyveres erők és a nép szoros kapcsolatában, ami abban is megnyilvánul, hogy a reguláris erők tevékenységét nagyszámú irreguláris alakulat egészíti ki. Szerepük különösen a kritikus helyzetekben válik fontossá. A nemzeti jelleg abban fejlődik ki legmarkánsabban, hogy a fegyveres erők biztosítják a fejlődés állami területi, politikai kereteit, védelmezik az ország területi sérthetlenségét, szuverenitását, a lakosság békés életét. Mindezzel össznemzeti érdekeket érvényesítenek. Ennek az egyik legrészletezőbb megfogalmazását adja a Jemeni NDK alkotmányának 31. szakasza: „A fegyveres erők, a biztonsági és az általános tartalék erők védelmezik a Jemeni NDK államának sérthetlenségét, a levegőben, a földön, a vízen, a gazdasági zónában és a kontinentális talapzaton meglévő jogait, a nép nemzeti demokratikus vívmányait minden beavatkozástól.”²⁵ A fegyveres erők nemzeti jellegének kapcsán a szakirodalomban kevesebb szó esik arról a szerepről, amelyet a fegyveres erők a nemzeti integráció, stabilizáció folyamatában betöltenek. Az etnikai

²² Mozolev, B.: Rol armii v razvivajusihszja sztrana. Voенно-istoricseszkij zszurnal, 1980 4., 60—68. p.

²³ Konzstitucija Narodnoj Reszpubliki Benin. M., Jur. lit., 1980., 56. p.

²⁴ Konzstitucija Narodnoj Reszpubliki Angolü. M., Jur. lit., 1977. 53. p.

²⁵ Konzstitucija Narodnoj Demokraticseszkjoj Reszpubliki Jemen. M., Jur. lit., 1980. 47. p.

törzsi, kulturális, tradicionális heterogenitás pozitív feloldásának rendkívül fontos szervezeti keretét adják a fegyveres erők. A katonai szolgálat, a fegyveres harc idején, az eddigiekben izolált emberek új értékeket ismerhetnek meg és ez elősegítheti az egységes nemzeti tudat kialakulását.²⁶ A fegyveres erők forradalmi, demokratikus vonásait olyan alkotmányos tételek támasztják alá, mint a forradalom, a nép, a nemzet érdekeinek összekapcsolása (jemeni NDK alkotmány 31. szakasz 1. bekezdés; kongói alkotmány 99. szakasz 1. bekezdés), a párt vezető, irányító szerepének deklarálása (mozambiki alkotmány 5. szakasz 2. bekezdés; benini alkotmány 10. szakasz 1. bekezdés). A fegyveres erők internacionalista szellemű nevelésének, tevékenységének követelményét legegyértelműbben az afgán ideiglenes alkotmányban határozták meg (8. szakasz 2. bekezdés).²⁷

A második szabályozási tárgykör a fegyveres erők feladatait rögzíti. A feladatok alkotmányi meghatározása egyben tükrözi a fegyveres erők megváltozott társadalmi pozícióit, a szocialista orientáció viszonyai között. A társadalom, az állam külső és belső védelme minden társadalmi formációban működő hadsereg feladata. Ez az általános tevékenységi kör a szocialista orientációjú országokban kiegészül a fegyveres erők széles körű társadalmi, politikai, gazdasági tevékenységével. A védelem feladatkörét a politikai orientáció, a külső szövetségi rendszer feltételei határozzák meg. A belső védelmi tevékenység összekapcsolódik a külsővel, lényegét a forradalmi haladó vívmányok védelme határozza meg a belső ellenforradalmi, reakciós fellépésekkel szemben. (Kongói alkotmány 99. szakasz 2. bekezdés.) Igen széles körben határozták meg a törvényhozók a fegyveres erők nem katonai jellegű feladatait. Így pl. a mozambiki alkotmány (1. fejezet 5. szakasz) kinyilvánítja, hogy a fegyveres erők fontos termelési erőt jelentenek és a tömegek politikai mozgósításának eszközei, a nép oldalán részt vesznek a termelő munkában, a nemzeti újjáépítésben (angolai alkotmány 1. fejezet 6. szakasz); a Benini Népköztársaság Népi Fegyveres Erői kötelesek a védelmi, biztonsági feladatok ellátása mellett részt venni a termelésben (benini alkotmány 1. fejezet 10. szakasz), a nemzeti néphadsereg részt vesz az ország gazdasági-társadalmi és kulturális fejlődésében, amelynek célja a szocialista társadalom felépítése. (Kongói alkotmány 99. szakasz 3. bekezdés.) A fegyveres erők alakulatai a gazdasági építés mellett kulturális nevelő missziót töltenek be a fiatalok körében, részesei az írástudatlanság elleni küzdelemnek.

Néhány alkotmányban a jogalkotók meghatározták az állam legáltalánosabb feladatait a fegyveres erők tevékenységének szervezésében. Így pl. a jemeni alkotmányban deklarálásra került, hogy az állam szervezi a nemzeti-demokratikus rend védelmét, jogalkotó tevékenysége kiterjed a katonai szolgálattal kapcsolatos kérdések szabályozására. Kinyilvánítják, hogy a fegyveres erők politikai, katonai fejlődéséről az állam gondoskodik. (Jemeni alkotmány 32., 33. szakasza.) Az afgán ideiglenes alkotmány első fejezete 8. szakaszának utolsó bekezdésében az állam kötelezettséget vállal a fegyveres erők tagjai és hozzátartozói anyagi helyzetének javítására.

A fegyveres erők legfelsőbb szintű irányítása tekintetében az alkotmányok két fő szabálysoportot tartalmaznak. Egyrésztől rendelkeznek a fegyveres erők főparancsnokának személyéről, aki állami posztját tekintve a köztársaság elnöke. Számos állam esetében a köztársasági elnök egyszemélyben az országot irányító párt vezetője is. (Kongó, Angola, Mozambik, Benin.) A másik szabálysoport a fegyveres erők főparancsnokának személyi hatáskörét tartalmazza, ami kiterjed a legfelsőbb katonai vezetők kinevezésére és elmozdítására. (Mozambiki alkotmány 5. szakasz, angolai alkotmány 6. szakasz.)

²⁶ Davidson, Basil: Portugál gyarmatok — felszabadított nemzetek. Bp., Magvető, 1983. 153. p.

²⁷ Osznovnue principi Demokraticseszkoj Reszpubliki Afganisztan. M., Nauka, 1981. 151—172. p.

Végezetül a szabályozási tárgykörök utolsó csoportját alkotják azok a szabályok, amelyek az állampolgári alapvető jogokról és kötelezettségekről szóló külön fejezetben meghatározzák a haza védelmének általános állampolgári kötelezettségét. Ezekben a szabályokban jellemző módon a haza védelmének kötelezettsége szorosan összefonódik a forradalmi vívmányok védelmével, a nemzeti felszabadító harc örökségének megőrzésével, az országépítés feladatainak vállalásával.

A fegyveres erők szerkezetét tekintve az hadseregre, rendőrségre, az elhárításra és biztonsági szolgálatra és a felfegyverzett népi alakulatokra tagozódik. A fegyveres erők társadalmi szerepének elemzésében fontos, hogy a vizsgálódásokat ki kell terjeszteni azok minden egységére, mert tényleges befolyásukról csak így kaphatunk reális képet. A hadsereget hagyományosan három fő fegyvernem, a szárazföldi, a légi erők és a haditengerészeti erők alkotják. A fejlődő országok esetében a hadsereg személyi állományának kb. 80–85%-a tartozik a szárazföldi csapatokhoz. A fejlettebb országokban ez az arány 60–80%-ra módosul.²⁸ A fegyveres erők irányítására a szigorú centralizmus, az alá-, fölrendeltség a jellemző. Főparancsnok általában az ország államfője. Hatáskörében összpontosul a fegyveres erők általános vezetése, a magas szintű katonai vezetőkkel kapcsolatos személyi jogkör gyakorlása. Kinyilvánítja a hadiállapotot, dönt a hadüzenet és a katonai mozgósítás kérdéseiben. (Benini alkotmány 59. szakasz, kongói alkotmány 72. szakasz.) Az államfő hozza létre azokat a szerveket, amelyek kialakítják a hovádelmi politika fő irányait, koordinálják az abban érdekelt minisztériumok, országos főhatóságok munkáját. A főparancsnok hatásköre a minisztertanácson, a honvédelmi minisztériumokon keresztül érvényesül. A csapatok operatív irányítását a miniszter a vezérkaron keresztül látja el. A fegyveres erők szervezetsége, hadrafoghatósága szorosan összefügg az anyagi-technikai és a személyi feltételek biztosításával. A szocialista orientációjú országoknak is alapvető törekvése a hazai hadiipar megteremtése, de szükségleteiket csak a fejlettebb országokból származó fegyverimportból tudják kielégíteni. A személyi állományon belül a sorállomány biztosítása általános hadkötelezettség útján történik. (Angolában ez a férfiaknál 18 évtől 35 évig tart, Afganisztánban 20–40 évig.) A tiszti, altiszti állomány képzését részint saját intézményeikben, illetve a szocialista országok katonai, belügyi főiskoláin, akadémiáin oldják meg.

A szocialista orientáció országaiban jelentős eredményeket értek el a fegyveres védelem társadalmisításában. A szocialista orientáció viszonyai között a nép felfegyverzésének fő formája a népi milíciák létrehozása. Ezek nem csupán félkatonai alakulatok, hanem olyan szervezeti formák, amelyek a védelmi feladatok ellátásán túlmenően a lakosság legkülönbözőbb rétegeit bekapcsolják a társadalmi, politikai életbe, az állami irányításba. A kiképzés elsajátítása mellett a nép politikai, kulturális felemelkedésének fórumai is. Létszámuk gyakran többszöröse a reguláris fegyveres erőknek. (A dél-jemeni hadsereg létszáma 21 000 fő, míg a népi milícianak 100 000 tagja van a becslések szerint.²⁹ Legnagyobb létszáma Etiópiában van, ahol 1978-ban elérte a 800 ezer főt. Szervezetük, irányításuk az egyes országokban eltérő, de felépítésüket és működésüket mindenütt három fő elv határozza meg. Ezek sorába tartozik az önkéntesség, a tagság állandó foglalkozása a harci feladatok ellátása mellett, valamint az egységek területi-termelési alapon történő szerveződése. Irányításuk rendszerében különböző megoldásokkal találkozhatunk. Etiópiában kezdetben az egyes egységek a helyi államhatalmi szerveknek alárendelten működtek, a Szomáliával kialakult konfliktus idején egyesítették a hadsereg és a milícia irányítását. Dél-Jemenben társadalmi szervezetnek nyilvánul és nem integrálódik az államszervezetbe.

²⁸ *Alekszejev Ju. M.*: Razvivajusieszja sztranü vojenüje raszhodü, razoruzseniei razvitie. M., Nauka, 1986. 59., 221. p.

²⁹ World Encyclopedia of Political systems and Parties. New-York, 1983. ed. By. George E. De-lury 1186. p.

Beninben szervezetenként nem kapcsolódik a hadsereg alakulataihoz, de közös a két szervezet irányítása, míg Kongóban a hadsereg alárendeltségébe tartozik.

A népi milícia a szocialista orientációjú országokban a fegyveres erők új, legtömegesebb intézménye, a forradalmi vívmányok védelmére létesült sajátos állami, társadalmi szervezet. Több-kevesebb autonómiával rendelkező önkéntes alakulat, összetétele, céljai tevékenysége alapján nagymértékben elősegítheti a hatalom tömegbázisának kiszélesítését.

A politikai rendszer, az állam a fegyveres erők kapcsolatában meghatározó a fegyveres erők pártirányítása. A forradalmi átalakulást követően, mint erről a korábbiakban már szó esett, a fegyveres erők tartják kezükben az államhatalmat, felosztják a politikai pártokat, a legfelsőbb katonai vezetés bocsátja ki a jogi aktusokat. Az állami, társadalmi szervek kiépülésével azonban a fegyveres erők kikerülnek a politikai rendszer fókuszából, annak fő funkcióit a politikai pártok valósítják meg. Sajátos kölcsönhatás bontakozik ki a pártok és a fegyveres erők között. Sok országban a polgári-földesúri pártok éppen a katonai hatalomátvétel eredményeként veszítették el vezető pozíciójukat. A kialakuló forradalmi-demokratikus párt programját a forradalmi katonai csoport határozza meg és lassú evolúció során jutnak el az élcsoportpárt létrehozásáig. A fegyveres erők igen gyakran a párton belüli politikai korrekciók megvalósításának eszközei, ezek a változások azonban általában nem hatnak ki a politikai orientáció fő tartalmára. (Ilyen jellegűek a Jemeni NDK-ban lezajlott párton belüli válságok 1969-ben, 1978-ban, és bár részletes elemzés még nem áll rendelkezésre, úgy tűnik, hasonló jelenségek játszódtak le 1986-ban is.) Afganisztánban a már korábban létező forradalmi párt vezetésével vitték végbe a fegyveres erők az átalakulást. A fegyveres erők pártirányítása az a tényező, ami legalapvetőbben befolyásolja a politikai rendszerben betöltött helyüket, szerepüket. A párt vezető szerepe, mint általában az egész államelméletben, ezen a téren is alkotmányosan deklarált. A benini alkotmány 10. szakaszának alapján: „A Benini Népi Forradalmi Párt vezeti a fegyveres erőket és ezek engedelmességgel tartoznak a Pártnak.” Az angolai alkotmány 6. szakaszában kimondják, hogy a felszabadult Angola fegyveres erői az MPLA vezetése alatt állnak. A pártirányítás érvényesítésének kialakult a megfelelő intézményhálózat is. A honvédelmi minisztériumokban létrehozták a politikai főcsoportfőnökségeket, a pártok központi bizottságaiban pedig a fegyveres erők pártirányításával foglalkozó osztályokat.³⁰ Az Afgán Népi Demokratikus Párt szervezeti szabályzatában is rögzítette a fegyveres erők pártirányítását.³¹ Minden egységnél működnek pártalapszervezetek és ifjúsági szervezetek. Bevezetésre került a politikai tiszti intézmény is. A párt-politikai szervek kiépítése azonban még nem fejeződött be. Még nem mindenütt megoldott a fegyveres erőknél működő párt-szervek és a területi, központi párt-szervek közötti kapcsolat, együttműködés. Előfordulnak fogyatékoságok az állami és párt-szervek közötti munkamegosztásban is.

A fegyveres erők társadalmi helyzetének tanulmányozása a szocialista orientáció viszonyai között néhány általános következtetés kialakítására nyújt alkalmat:

— A fegyveres erők szerepe a társadalmi átalakulás kezdetétől a politikai rendszer intézményesüléséig jelentős mértékben módosul. Az átalakulás lényege a hatalmi funkció fokozatos csökkenése, a védelmi feladatok előtérbe kerülése. Ennek következtében a fegyveres erők közvetlen politikaformálását a közvetett, személyi képviseleten alapuló részvétel váltja fel.

— A fegyveres erők (a hadsereg, a rendőrség, a biztonsági szolgálat) a szocialista orientációjú országokban nem minősülnek közvetlenül a politikai rendszer önálló elemének,

³⁰ *Lihacsev V. A.*: Narodnaja milicija goszudarsztv szocialiszticeszkoj orientacii (vooruzsenije szilü v politiceszkoj sziszteme M., Nauka, 1981. 47—59. p.

³¹ Rules of the Peoples Democratic Party of Afganistan. Documents and Records of the National Conference of P. D. P. A. Kabul, March 14—15. 1982. 67. p.

hanem az állami mechanizmus specifikus részei. Ezt az állapotot fejezi ki a fegyveres erők helyzetének alkotmányos szabályozása is. Ugyanakkor a társadalmi gyakorlatban a fegyveres erők politikai vezetése leghatékonyabban a pártirányítás csatornáin keresztül érvényesíthető. A fegyveres erők így gyakran válnak politikai korrekciók végrehajtóivá. Ez a helyzet a hatalom nagyfokú koncentrálásából fakad, ami a szocialista orientációjú fejlődés szükségyszerű jelensége.

— A szocialista orientáció országaiban, szemben a kapitalista úton járó fejlődő országokkal, a fegyveres erők nyíltan vállalják haladó politikai elkötelezettségüket. Ez kifejeződik feladataik kiszélesedésében, részvételükben az ország gazdasági-kulturális építésében, funkcióik társadalmisításában, internacionalista kötelességvállalásukban.

— Végezetül meg kell állapítanunk, hogy a fegyveres erők alkotmányos helyzete és tényleges társadalmi szerepe nem mindenben esik egybe. Az alkotmányokban olyan államvezetési modellert rögzítettek, amely a jelenlegi fejlődési szakaszban inkább a jövőre szóló követelményeket fejez ki, mintsem a tényleges társadalmi gyakorlatot. Az ezekhez az elvekhez történő következetes alkalmazkodás a jövő államépítésének hangsúlyos feladata.

ВАШТАГ ПАЛ

ВООРУЖЕННЫЕ СИЛЫ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ СТРАН СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ОРИЕНТАЦИИ

(Резюме)

Изучение общественного положения вооруженных сил в странах социалистической ориентации представляет повод для формулировки некоторых общих выводов:

- Роль вооруженных сил начиная с момента общественных преобразований и до институализации политической системы видоизменяется в значительной мере. Сущность преобразования вооруженных сил — в постепенном уменьшении властных функций, в выдвигании на передний план оборонных задач. В результате этого непосредственное формирование политики вооруженными силами сменяется на косвенное, основанное на личном участии представителей высшего военного руководства в партийных и государственных форумах;
- Вооруженные силы (армию, полицию, службу безопасности и т. д.) в странах социалистической ориентации следует квалифицировать не как непосредственные самостоятельные элементы политической системы, а как специфические части государственного механизма. Это положение вооруженных сил отражается в конституционном регулировании. В то же время, в общественной практике политическое руководство вооруженными силами гораздо эффективнее осуществлять посредством каналов партийного руководства. Вооруженные силы часто превращаются в исполнителя политических корректировок. Такое положение вытекает из большой степени концентрации власти, что представляет собой необходимое явление развития социалистической ориентации.
- В странах социалистической ориентации, в противоположность странам, идущим по капиталистическому пути развития, вооруженные силы открыто берут на себя прогрессивные политические обязательства. Это выражается в расширении их задач, в обобществлении их функций, во взятии на себя интернационалистических обязанностей;
- Следует отметить, что конституционное положение вооруженных сил и их реальная общественная роль не во всем совпадает. В конституции закрепляется такая модель государственной организации, которая в настоящем периоде развития скорее выражает требование на будущее, чем реальную общественную практику. Последовательная адаптация к этим принципам является уже особой задачей будущего государственного строительства.

При исследовании факторов, решающим образом влияющих на общественную роль вооруженных сил, внимание прежде всего обращается на то, что каким образом вооруженные силы связаны с целостным государственным механизмом и как это отражается в основных законах отдельных стран социалистической ориентации.

По нашему мнению нельзя относить социалистическую ориентацию к наиболее прогрессивным формам некапиталистического пути развития. В этих странах произошел процесс организации авангардной партии, программу строительства общества преобразовали на основе принципов и практики научного социализма, полончили с мифом своеобразного «национального» (африканского, арабского) социализма.